

Odrastanje djece u istospolnim obiteljima

Prenkolnikaj, Antonio

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:181837>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-22**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education -
Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJKSI STUDIJ**

ANTONIO PRENKOLNIKAJ

ZAVRŠNI RAD

**ODRASTANJE DJECE U ISTOSPOLNIM
OBITELJIMA**

Zagreb, rujan 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJKSI STUDIJ
(Zagreb)

ZAVRŠNI RAD

Ime i prezime pristupnika: Antonio Prenkolnikaj

**TEMA ZAVRŠNOG RADA: ODRASTANJE DJECE U ISTOSPOLNIM
OBITELJIMA**

MENTORICA: dr. sc. Adrijana Višnjić Jevtić, predavač

Zagreb, rujan 2018.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. EVOLUCIJA OD TRADICIONALNE DO NETRADICIONALNE OBITELJI	2
3. ISTOSPOLNO RODITELJSTVO	6
3.1. Istospolne očinske obitelji.....	7
3.1.1. Istospolne očinske obitelji nastale procesom posvajanja	7
3.1.2. Istospolne očinske obitelji nastale procesom surogatstva	9
3.2. Istospolne majčinske obitelji.....	10
3.3. Roditeljska dobrobit i sposobnost u istospolnim obiteljima	11
3.4. Ko-roditeljstvo u istospolnim i heteroseksualnim obiteljima	12
3.4.1. Podjela roditeljskih poslova	13
3.4.2. Ko-roditeljsko ponašanje	13
4. DJECA U ISTOSPOLNIM OBITELJIMA	15
4.1. Razvoj djece u istospolnim obiteljima	17
4.1.1. Psihosocijalni razvoj djece u istospolnim obiteljima	18
4.1.2. Rodni razvoj djece u istospolnim obiteljima.....	20
4.1.3. Spolni razvoj djece u istospolnim obiteljima	22
5. RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE DJECE ISTOSPOLNIH RODITELJA	24
6. ZAKLJUČAK.....	26
LITERATURA.....	27
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA	29

SAŽETAK

Istospolno roditeljstvo je sve češće u centru znanstvenih diskursa, osobe homoseksualne orijentacije postaju roditeljima, a jedan od razloga je i pojava različitih vrsta reproduktivnih tehnologija koje su danas dostupne. Istospolni roditelji na taj način, mogu također postati biološkim roditeljima. Posvajanje je inače najčešći način postajanja roditeljima. Zbog nedostupnosti posvajanja istospolnih obitelji zakonskim putem provedena su brojna kvalitativna i kvantitativna istraživanja koja su analizirala utjecaj istospolnog roditeljstva na psihosocijalni razvoj djece istospolnih roditelja. Istospolne obitelji su vrlo različite pa je tako bitno analizirati istospolno roditeljstvo i gej očeva i lezbijskih majki te prikazati prednosti (i nepogodnosti) koje predstavljaju za psihosocijalni razvoj djece.

Ključne riječi: odrastanje istospolno roditeljstvo, gej očevi, lezbijske majke, seksualna orijentacija

ABSTRACT

Same-sex parenting is increasingly common in scientific discourse, individuals of homosexual orientation are becoming parents, and one of the reasons is the variety of reproductive technologies that are available nowadays. This way, same-sex parents can also become biological parents. The most common way of becoming a parent is through the legal process of adoption. Because of the unavailability of legal same-sex adoptions numerous qualitative and quantitative studies analyzing the impact of same-sex parenting on the psychosocial development of children have been conducted. Same-sex families are very different so it is essential to analyze same-sex parenting of gay fathers and lesbian mothers and show the benefits (and disadvantages) that it represents for the psychosocial development of children.

Keywords: upbringing, same-sex parenting, gay fathers, lesbian mothers, sexual orientation

1. UVOD

Ovaj rad se bavi problematikom odrastanja djece u istospolnim obiteljima te društvene evolucije u prihvaćanju istih. Obrada teme započinje s pregledom evolucije od tradicionalne do netradicionalne obitelji; u kojem su iznijete povijesne i znanstveno poduprete činjenice i podaci o društvenom položaju istospolnih obitelji. S obzirom na tip istospolne (očinske/majčinske) obitelji u nastavku su izneseni podaci o istima te usporedbe, međusobna, i s heteroseksualnim obiteljima. Naposljetku, obrada odrastanja djece u istospolnim obiteljima kroz različita razvojna polja te u kontekstu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja.

2. EVOLUCIJA OD TRADICIONALNE DO NETRADICIONALNE OBITELJI

Obitelj je središte društvene strukture. Tradicionalna obitelj je definirana kao *“dvoje ili više ljudi povezanih rođenjem, brakom, ili posvojenjem koji prebivaju u istom kućanstvu”* (Kukhianidze, 2015., str. 72.), no definiranje netradicionalne obiteljske strukture poput istospolnih obitelji može biti izazovno u 21. stoljeću, a vodi do evolucije značenja obitelji suvremenog društva. Istospolno roditeljstvo je u zadnjih pet desetljeća postala sve veća realnost za žene i muškarce diljem svijeta, a do pravnog statusa roditelja najčešće dolaze na tri glavna načina: kroz (općenito prijašnji) heteroseksualni odnos jednog od partnera, kroz donatorsku oplodnju ili surogat roditeljstvo, te posvajanje (Stacey, 2006 prema Rosenfeld, 2010). Posvajanje je zakonom propisana metoda koja uspostavlja pravni odnos roditelja i djeteta između osoba koje nisu povezane rođenjem, s istim međusobnim pravima i obvezama koje postoje između djece i roditelja povezanih rođenjem (Ryan, 2007). Istospolne obitelji koje žele usvojiti dijete najčešće to čine na jedan od tri načina:

- a) *ko-roditeljsko posvajanje* (co-parent adoption) je termin koji je prva u pravnoj literaturi iskoristila Elizabteh Zuckerman 1986-e godine, a opisuje ga kao pravni postupak koji dozvoljava istospolnom roditelju posvojenje biološkog ili posvojenog djeteta njegovog ili njenog partnera/ice bez terminiranja pravnog roditeljskog statusa prvog roditelja. Ovakav oblik posvojenja pozitivno utječe na psihosocijalni razvoj djeteta prepoznavanjem emocionalnih odnosa djeteta s oba roditelja, te omogućuje drugom roditelju zadržavanje roditeljskih prava na dijete, čak i u slučaju rastave ili smrti prvog roditelja.
- b) *zajedničko posvajanje* (joint adoption), oblik posvajanja koji omogućuje istovremeno posvojenje djeteta istospolnim roditeljima bez pravno

prepoznatog odnosa, dovršen u jednom koraku.

- c) *ravnopravno posvajanje* (equitable adoption) je oblik “posvajanja” kojim se zaštićuje i dokazuje djetetovo pravo na nasljedstvo u slučaju da roditelji-posvojitelji preminu bez oporuke (Kukhianidze, 2015).

Brzinom kojom se pravna i društvena klima za istospolne partnere/roditelje i njihove obitelji mijenja u svijetu u zadnja dva desetljeća proizlazi iz promjene stavova javnosti prema istospolnim odnosima i obiteljima koja je popraćena borbom osoba homoseksualne orijentacije za ljudska prava, poput jednakopravnih bračnih odnosa (Gates, 2015). Pravno priznat odnos između istospolnih roditelja donosi niz zaštita i prednosti istospolnom paru i njihovoj djeci. Oženjeni parovi uobičajeno dijele zajedničko skrbništvo nad djecom, a u slučaju zdravstvene skrbi koju pruža poslodavac, oba roditelja su u mogućnosti pružiti zdravstveno osiguranje za oba supružnika i njihovu djecu (Rosenfeld, 2010). S obzirom na brojne praktične, zakonske, ekonomske i društvene prednosti braka kao obiteljske strukture za podizanje djece, ne treba čuditi što djeca dugovječnih bračnih parova imaju najbolje rezultate na psihosocijalnom području razvoja. Onemogućivanje istih prava istospolnim roditeljima i njihovoj djeci je kamen temeljac borbe za pravno priznavanje istospolnih odnosa kao jednakih onima od heteroseksualnih roditelja. Za razliku od heteroseksualnih roditelja, roditelji homoseksualne orijentacije i njihova djeca su često podložni predrasudama zbog seksualne orijentacije koja suce, zakonodavce, stručnjake i javnost okreće protiv njih, što često rezultira negativnim posljedicama kao što su gubitak skrbništva, ograničenja posjeta i zabrane posvajanja. Kao i kod svih društveno stigmatiziranih skupina u društvu uvjerenja o lezbijkama i gej muškarcima često se ne temelje na osobnom iskustvu, nego se umjesto toga prenose kulturno. Jedno vjerovanje koje često presuđuje i sudsko odlučivanje u pravnom postupku i javnim politikama udomiteljstva i posvajanja jest uvjerenje da lezbijke i gej muškarci nisu prikladni za roditeljstvo. Sudovi su ponekad pretpostavljali da su gej muškarci i lezbijke psihički bolesni, da su lezbijke manje majčinski sklone nego heteroseksualne žene, te da veze lezbijki i gej muškaraca sa

seksualnim partnerima ostavljaju malo vremena za trajne interakcije između roditelja i djeteta. Rezultati istraživanja do danas nisu uspjeli potvrditi niti jedno od ovih uvjerenja.

Istraživanja na temu istospolnog roditeljstva i utjecaj istog na djecu istospolnih roditelja su u Sjedinjenim Američkim Državama započeta 70-ih godina prošlog stoljeća kao izvor informacija za slučajeve skrbništva koji uključuju lezbijsku majku. Značajan broj istraživanja dosljedno je pokazao da se djeca u lezbijskim majčinskim obiteljima ne razlikuju od djece u usporedivim skupinama heteroseksualnih obitelji u smislu psihosocijalne prilagodbe. Umjesto toga, teškoće koje ova djeca doživljavaju usko su povezane sa stigmatiziranjem od vanjskog svijeta. (Bos i Gartrell, 2010 prema Golombok, Blake, Roman, Slutsky, Raffanella i Ehrhardt, 2017). Mnogi koji se suprotstavljaju istospolnom roditeljstvu tvrde da je u najboljem slučaju takva obiteljska struktura nesmotrena, a u najgorem slučaju destruktivna za dječji psihosocijalni razvoj. Postoji samo nekoliko istraživača čiji rad podrazumijeva dokazivanje tih rizika. Međutim, primarni autor koji piše protiv istospolnog roditeljstva i posvojenja, Paul Cameron čiji su rad znanstvenici u velikoj mjeri osudili, što je rezultiralo njegovim protjerivanjem iz Američke udruge psihologa (American Psychological Association) 1983. godine i otkazom iz Američke udruge sociologa (American Sociological Association) jer je dosljedno pogrešno tumačio i pogrešno prikazivao sociološka istraživanja o seksualnosti i homoseksualnosti (Ryan, 2007). Unatoč predviđanjima koja su se temeljila na poznatim teorijama psihosocijalnog razvoja djece i gomilanju znatnog broja istraživanja, niti jedna studija na temu istospolnog roditeljstva nije došla do zaključka da su djeca gej ili lezbijskih roditelja u nepovoljnom položaju u usporedbi s djecom heteroseksualnih roditelja. Nema vjerodostojnih znanstvenih dokaza koji pokazuju da istospolni roditelji različito organiziraju svoj dom, su neprikladni roditelji ili da se njihova djeca razvijaju drugačije od onih u navodno heteroseksualnim domovima. Zapravo, roditeljska seksualna orijentacija nije važna kao i ljubav, briga i zrelost roditelja i njihova nastojanja da pomognu djeci da postanu samosvjesne osobe. Uspjeh u posvojenju ne odnosi se na obiteljsku strukturu (bez obzira na to jesu li samohrani roditelj, dva roditelja, trans-rasne/kulturne ili druge obiteljske strukture); radije, uspjeh u posvojenju ovisi o ravnoteži resursa i stresora koji pomažu i utječu na bilo koju obitelj (Ryan, 2007).

Roditeljstvo je teže postignuto u slučaju istospolnih nego heteroseksualnih parova, što podrazumijeva jači učinak selekcije za istospolne roditelje. Ako gej muškarci i lezbijke moraju zadovoljiti više uvjeta da postanu roditelji, možda oni koji postanu roditelji, u prosjeku su više posvećeni teškom radu roditeljstva nego njihovi heteroseksualni vršnjaci, to može biti samo korisno za djecu i njihov psihosocijalni razvoj (Rosenfeld, 2010). Unatoč povećanom prihvaćanju, istospolni roditelji i dalje se suočavaju s preprekama poput predrasuda što se tiče njihovih roditeljskih sposobnosti, otežane zaštite djece od pristranosti i stigme društva, te mogućnost osiguranja pravne i financijske zaštite svojih obitelji (Lassiter, Gutierrez, Dew i Abrams, 2017).

Iako se sliku „konvencionalne obitelji“ u kojoj su djeca odgajana u jednom kućanstvu od strane oženjenih bioloških roditelja danas smatra pomalo rijetkom okolnošću (Litovich i Langhout, 2004 prema Griffiths i Pooley, 2011), dvoroditeljsku heteroseksualnu obitelj promovira se kao idealan tip obitelji, normu iz koje se mjeri odstupanje, točka iz koje je identificirano „drugačije“. Položaj ove obiteljske strukture je naturaliziran i normaliziran, to je točka u kojoj se ostale obiteljske strukture mjere od prirodnih prema neprirodnim, od normalne do devijantne (Urek, 2005 prema Hočevan, 2014). Pored toga, ta je obiteljska struktura često prikazana kao jedini „pravi“ obiteljski tip, za razliku od ostalih vrsta obitelji koje su konstruirane kao manje poželjne i manje sposobne za ispunjavanje dječjih razvojnih potreba (Short, Riggs, Perlesz, Brown i Kane, 2007 prema Hočevan, 2014). Takva obitelj se vodi kao jedini oblik obiteljskog života koji može pružiti djeci okruženje za „zdrav“ psihosocijalni razvoj jer što se obitelj više odmakne od tradicionalne dvoroditeljske heteroseksualne obitelji, to predstavlja veći rizik za djetetov budući psihosocijalni razvoj (Golombok, 2000 prema Hočevan, 2014).

3. ISTOSPOLNO RODITELJSTVO

Iako kulturne i pravne bitke za priznavanje istospolnih brakova zasigurno predstavljaju manju zabrinutost u zadnje vrijeme, društveni interes za djecu odgajanih od strane homoseksualnih ili lezbijskih roditelja potaknut je revolucijom obiteljskog života koji djeca doživljavaju. Osnovne konture promjena su dobro poznate. Danas se djeca mogu naći u različitim alternativnim obiteljskim uređenjima, te se neka djeca nalaze u obiteljima s istospolnim roditeljima (Stacey i Biblarz, 2001 prema Eggbeen, 2012). U skladu s društvenim promjenama u ponašanju, raste i tolerancija manje tradicionalnih stilova života. Prije pedeset godina postojao bi konsenzus da su te društvene promjene loše vijesti. No to više nije slučaj. Roditelji, bez obzira na seksualnu orijentaciju, podjednako su motivirani pružiti najbolju moguću skrb za svoju djecu. Razumno je, međutim, pretpostaviti da se istospolni roditelji i njihova djeca suočavaju s izazovima koji mogu otežati roditeljstvo (Eggbeen, 2012).

Građenje i održavanje mreža društvene podrške može biti teže za istospolne roditelje: npr. neke škole uspješno potiču podržavajuću i tolerantnu kulturu, dok druge u tom slučaju mogu biti manje uspješne; neki susjedi su prihvatljiviji od drugih; neke zajednice i njihove organizacije orijentirane na dijete ulažu snažan napor kako bi bile inkluzivne, dok druge možda to ne smatraju potrebnim ili imaju neprijateljski stav prema netradicionalnim obiteljima. Mreže društvene podrške mogu biti dostupnije istospolnim roditeljima u urbanim područjima ili sveučilišnim gradovima koji imaju tendenciju tolerancije različitih obitelji. Isto ne mora vrijediti i za male gradove karakterizirane konzervativnim ili religioznim vrijednostima i tradicionalnim obiteljskim strukturama. Nedostatak društvene povezanosti također može usporiti razvoj društvenog kapitala zajednice. Društveni kapital zajednice odnosi se na veze s vanjskim svijetom s kojima roditelji pružaju svojoj djeci zagovornike u školi ili drugim okruženjima, povezujući djecu s vrstama različitim društvenih ili radnih mreža koje pomažu djeci ili podučavaju djecu kako pregovarati u svijetu odraslih (Pleck, 2007 prema Eggbeen, 2012). Branitelji tradicionalne obitelji tvrde da se djeca najčešće najbolje razvijaju kada ih odgajaju njihovi oženjeni biološki roditelji i (korelativno) da djeca ne bi imala iste mogućnosti u

istospolnim obiteljima (Dent, 2011), iako npr. u svom istraživanju Golderg i Smith (2013) nisu pronašli nikakve razlike u psihološkom razvoju između dvogodišnjaka s gej očevima, lezbijskim majkama i heteroseksualnim roditeljima. Također su Farr, Forssell i Patterson (2010a, 2010b) utvrdili da djeca predškolske dobi koja su od rođenja posvojena od strane gej očeva su jednako psihosocijalno prilagođena uspoređeno s djecom koju su posvojili heteroseksualni roditelji ili lezbijskih majki (Golombok i sur., 2017).

3.1. Istospolne očinske obitelji

Istraživanja o psihološkom razvoju i dobrobiti djece odgojenih od strane istospolnih roditelja usmjerena su gotovo isključivo na obitelji koje su vodile lezbijske majke, a ne gej očevi. Iako je istraživanje o roditeljstvu pokazalo da su konstrukti očinstva i majke, koji uključuju pozitivan angažman i toplinu, uglavnom isti i da su procesi kroz koje heteroseksualni očevi utječu na svoju djecu slični onima majki (Fagan, Dan, Lamb, i Cabrera, 2014 prema Golombok i sur., 2017), u društvu se još široko pretpostavlja da su očevi manje prikladni za roditeljstvo nego majke (Biblarz & Stacey, 2010 prema Golombok i sur., 2014). Djeca s gej očevima mogu biti izložena većoj stigmatizaciji od djece s lezbijskim majkama, jer istospolne očinske obitelji posjeduju dodatnu netradicionalnu osobinu, obitelj koju vode isključivo muškarci (Golombok & Tasker, 2010 prema Golombok i sur., 2017). Slično tome, gej očevi mogu biti izloženi većoj društvenoj stigmatizaciji glede njihove seksualne orijentacije u usporedbi s lezbijskim majkama (Goldberg & Smith, 2011 prema Golombok i sur., 2017). Oni koji su osjetljivi na takvu stigmatizaciju pokazuju povišene razine roditeljskog stresa (Tornello, Farr, & Patterson, 2011 prema Golombok i sur., 2014).

3.1.1. Istospolne očinske obitelji nastale procesom posvajanja

Posljednjih godina sve više raste broj istospolnih očinskih obitelji stvorenih posvajanjem (Brodzinsky & Pertman, 2011 prema Golombok i sur., 2014). Unatoč općeprihvaćenoj pretpostavci da su gej očevi manje sposobni za roditeljstvo od lezbijki ili heteroseksualnih majki i mogućnosti da budu izloženi većim predrasudama, postojeća

istraživanja pokazuju da se istospolne očinske obitelji ne razlikuju od istospolnih majčinskih ili heteroseksualnih obitelji s obzirom na roditeljske procese kao što su toplina i osjetljivost koja su povezana s psihološkom prilagodbom djece. Međutim, studije u Sjedinjenim Američkim Državama pokazuju da agencije za posvajanje imaju tendenciju stavljanja djece iz najtežih pozadina i najzahtjevnijih ponašanja s istospolnim roditeljima (Brooks & Goldberg, 2001; Matthews i Cramer, 2006 prema Golombok i sur., 2014).

Proces provjere osobito je stroži za istospolne parove koji žele usvojiti, što rezultira još višom razinom psihološkog blagostanja i predanosti roditeljstvu među posvojiteljskim gej očevima od posvojiteljskih lezbijskih majki ili heteroseksualnih roditelja. U pogledu roditeljstva, gej očeви pokazali su visoku razinu topline, veću količinu interakcije i nižu razinu disciplinarnе agresije koja je procijenjena intervjuom, kao i veće stupnjeve odgovornosti od heteroseksualnih roditelja. Više pozitivni ishodi za istospolne očinske obitelji u smislu roditeljske dobrobiti i odnosa roditelj-dijete mogu biti povezani s karakteristikama roditelja ili djece. Štoviše, za razliku od heteroseksualnih parova, može biti relevantno da gej očeви nisu doživjeli stres neplodnosti i neuspješne terapije plodnosti i nisu se preusmjerili na posvojenje kao drugi izbor u potrazi za djetetom. Istraživanje Golombok i sur. (2014) usredotočeno je na uzorak starije djece koja su doživjela rane nedaće prije nego što su ih postavili s njihovim posvojiteljima, pokazujući da se gej očeви dobro suočavaju s izazovima djece s teškim pozadinama. Dok Farr i sur. (2010a) nisu izvijestili o razlikama u roditeljstvu ili prilagodbi djeteta između posvojiteljskih istospolnih očinskih i posvojiteljskih istospolnih majčinskih ili posvojiteljskih heteroseksualnih roditelja, razlike utvrđene u ovoj studiji odražavale su pozitivnije roditeljstvo i prilagodbu djeteta kod istospolnih očinskih obitelji. Čini se, dakle, da, gej očeви pružaju vrlo pozitivno roditeljsko okruženje za svoju posvojenu djecu. Nalazi studije Golombok i sur. (2014) koja je provedena u Ujedinjenom Kraljevstvu, pridonose maloj količini postojećih podataka o roditeljstvu i razvoju djeteta u posvojiteljskim istospolnim očinskim obiteljima te podržavaju zaključke Farr i sur. (2010a) u Sjedinjenim Državama da gej očeви čine sposobne usvojene roditelje (Golombok i sur., 2014).

3.1.2. Istospolne očinske obitelji nastale procesom surogatstva

Iako je sama količina ograničena, istraživanja o posvojiteljskim istospolnim očinskim obiteljima pokazuju da djeca mogu cvjetati u ovom obiteljskom okruženju. Međutim, istospolne očinske obitelji s djecom rođenom kroz surogat razlikuju se ne samo od tradicionalne obitelji s obzirom na seksualnu orijentaciju i rod roditelja, nego i od posvojiteljskih istospolnih očinskih obitelji u tome što djeca imaju i biološkog i nebiološkog oca, kao i biološku majku (donatorica jajne stanice) i gestacijska majka (surogat), stoga nastajanje istospolnih očinskih obitelji kroz pomoćne reproduktivne tehnologije je takav nedavni fenomen da postoji malo istraživanja o djeci rođenoj na taj način.

U istraživanju temeljenom na upitniku u Italiji, istospolne očinske obitelji nastale procesom surogatstva nisu se razlikovale od istospolnih majčinskih obitelji koje su nastale kroz donatorsku oplodnju ili obitelji heteroseksualnih roditelja s prirodno začetom djecom u odnosu na obiteljsko funkcioniranje obitelji, emocionalnu regulaciju ili psihosocijalnu prilagodbu djece u dobi od oko 4 godine (Baiocco, Santamaria, Ioverno, Fonatesi, Baumgartenr, Laghi i Lingiardi, 2015 prema Golombok i sur., 2017). Djeca gej očeva rođena kroz gestacijsko surogatstvo također su pokazala znatno niže razine problema psihosocijalne prilagodbe u usporedbi s podacima dobivenim iz općih normi stanovništva, a kćeri gej očeva pokazuju osobito nisku razinu internaliziranih problema (Green, Rubio, Bergman, i Katuzny, 2015 prema Golombok i sur. 2017). Hipoteza da će gej očevi doživjeti veće poteškoće od lezbijskih majki u smislu stigmatizacije, odnosa roditelj-dijete i prilagodbe djeteta testirana je, a ishodne varijable se percipiraju kao društvena stigmatizacija, pozitivno i negativno roditeljstvo, interakcija roditelj-dijete (roditeljska reakcija, suroditeljska odgovornost, roditeljski reciprocitet i roditeljska suradnja). Iako su gej očevi bili znatno stariji i u ekonomski povoljnijem položaju od lezbijskih majki, roditeljska dob i obiteljski dohodak nisu bili povezani s ishodnim varijablama. Nije bilo razlika između istospolnih očinskih i majčinskih obitelji u smislu percipirane društvene stigmatizacije, kvalitete roditeljstva, interakcije roditelj-dijete, s rezultatima pojedinačnih varijabli koje odražavaju nisku razinu percipirane

stigme, visoke razine pozitivnog roditeljstva, niske razine negativnog roditeljstva i prosječne razine interakcije roditelj-dijete (Golombok i sur., 2017).

3.2. Istospolne majčinske obitelji

Znanstvene studije o istospolnim majčinskim obiteljima nisu samo relevantne, nego imaju i šire implikacije za povećanje teorijskog razumijevanja uloge roditelja u psihološkom razvoju djece općenito. Istraživanja o razvoju djece s lezbijskim roditeljima datiraju iz 1970-ih, kada su se lezbijke počele boriti za skrbništvo nad djecom u procesu rastave svojih heteroseksualnih brakova (Falk, 1989; Golombok, 1999; Patterson, 1992, 1995; prema Golombok, Perry, Burston, Murray, Mooney-Somers, Stevens i Golding, 2003). U to vrijeme lezbijske majke su gubile skrbništvo isključivo na temelju svoje seksualne orijentacije zbog koje ne bi bilo u najboljem interesu djece da odrastaju s lezbijskim roditeljima. Iz teorijske perspektive, dobro je utvrđeno da se psihosocijalni razvoj djece njeguje u kontekstu odnosa roditelj-dijete (Baumrind, 1989, 1991; Bowlby, 1969, 1988; Darling & Steinberg, 1993; Maccoby, 1992 prema Golombok i sur., 2003). U predviđanju ishoda djece odrastanja u istospolnim majčinskim obiteljima teškoće se ne bi trebale očekivati, osim ako lezbijske majke ne odstupaju od heteroseksualnih majki s obzirom na roditeljske procese koji su povezani s dječjom psihološkom prilagodbom (Golombok i sur., 2003). Među prediktorima prilagodbe djece, majčino mentalno zdravlje igra posebno važnu ulogu prema psihološkoj literaturi. Istraživanja heteroseksualnih obitelji pokazala su da, kada su majke psihički zdrave i dobro prilagođene, njihova se djeca također mogu pozitivno razvijati (Belsky, 1984; Belsky i Pensky, 1988; Miller, Cowan, Cowan, Hetherington i Clingempeel, 1993 prema Patterson, 2001). S druge strane, kada majke doživljavaju probleme mentalnog zdravlja kao što su depresija ili shizofrenija, njihova djeca također imaju veću vjerojatnost da će doživjeti poteškoće (Downey & Coyne, 1990; Downey & Walker, 1992; Field, 1992; Gelfand i Teti, 1990 prema Patterson, 2001). Stoga, čimbenici koji podržavaju majčino mentalno zdravlje mogu biti povoljni za razvoj djece. Iako su se postojeća istraživanja usredotočivala prvenstveno na heteroseksualne obitelji, u skladu s tim nalazima velikog broja istraživanja o heteroseksualnim obiteljima, rezultati studije Patterson (2001)

pokazali su da su dobro podešene lezbijske majke češće od onih koji pate od čak umjerenih psiholoških simptoma te da se i njihova djeca razvijaju na pozitivan način (Patterson, 2001).

3.3. Roditeljska dobrobit i sposobnost u istospolnim obiteljima

Živeći u stvarnostima heteronormativnog društva, istospolni roditelji su jako svjesni potrebe da budu jaki uzori samo-prihvaćanja (Lassiter, Dew, Newton, Hays i Yarbrough, 2006 prema Lassiter, Gutierrez, Dew i Abrams, 2017). i pokazuju osjećaj ponosa u svojoj obiteljskoj konfiguraciji. Mnogi roditelji svjesno modeliraju otvorenost i ponos u svojoj interakciji s ljudima koji nisu dio obitelji i paze da ne ignoriraju pretpostavke o heteroseksualnom roditeljstvu i homofobne komentare (Schacher, Auerbach i Silverstein, 2005 prema Lassiter i sur., 2017). Istospolni roditelji moraju ustanoviti ravnotežu između potrebe za osnaživanjem djece i vlastitom razinom samo-otkrivanja seksualnog identita, samo-prihvaćanja i udobnosti u svakodnevnim životnim situacijama. Johnston i Mash (1989) definiraju roditeljsko samopoštovanje kao sveobuhvatno stanje afektivnih i kognitivnih stavova prema roditeljstvu, uključujući i zadovoljstvo koje proizlazi iz roditeljstva i percipirajuće djelotvornosti u roditeljskoj ulozi. Roditeljsko zadovoljstvo je definirano kao osjećaj užitka, ispunjenja i motivacija u izvršavanju roditeljske uloge (Sabatelli i Waldron, 1995 prema Lassiter i sur., 2017). Roditeljska samoučinkovitost odnosi se na uvjerenja roditelja o njihovoj snalažljivosti u roditeljskoj ulozi, uključujući i koliko učinkovito smatraju svoje postupanje s djetetovim problemima i koliko pozitivan utjecaj na ponašanje i razvoj djeteta imaju (Coleman i Karraker, 2000 prema Lassiter i sur., 2017).

Razumljivo je da roditelji u istospolnim obiteljima koji pate od anksioznosti i depresije imaju sniženo roditeljsko samopoštovanje zbog sklonosti negativnim procjenama o vlastitim sposobnostima te smanjenom interesu i uživanju u svakodnevnom životu. To ne znači da istospolni roditelji nisu dobri roditelji, već im je potrebno više pomoći u savjetovanju i psihoterapiji kako bi se pomoglo u povišenju razina samo-prihvaćanja i zaštite od utjecaja svakodnevne opresije. Gej očeви mogu se osjećati manje kvalificirani

da budu roditelji jer se žene društveno smatraju više majčinske/njegujuće od muškaraca. U smislu identiteta homoseksualne orijentacije, gej očevi su izvijestili o snažnoj potrebi za zaštitom i prihvaćanjem, te osjećaj internalizirane homofobije. Također su izvijestili o teškom procesu u smislu formiranja identiteta što ne čudi jer su gej muškarci više izloženi društvenoj diskriminaciji od lezbijki, a postajanje roditeljima ih čini vidljivijima u svijetu te manje prolaznima kao heteroseksualcima što može imati utjecaj na samopoštovanje i čini ih potrebitijima za društvenu potporu u roditeljstvu (Lassiter i sur., 2017).

3.4. Ko-roditeljstvo u istospolnim i heteroseksualnim obiteljima

„Ko-roditeljstvo“, pojam koji se smatra i "obiteljskim izvršnim podsustavom", odnosi se na stupanj koordinacije između dvije odrasle osobe u njihovim ulogama kao roditeljima (McHale i Irace, 2011 prema Farr i Patterson, 2013). Ko-roditeljstvo je proučavano među heteroseksualnim parovima i njihovom biološkom djecom, ali rijetko među posvojiteljskim i istospolnim obiteljima (Patterson i Farr, 2011 prema Farr i Patterson, 2013). Kako se sve veći broj obitelji ne sastoji od heteroseksualne majke i oca koji odgajaju biološku djecu (Patterson i Hastings, 2007 prema Farr i Patterson, 2013), ključno je razumjeti razvoj djeteta u kontekstu drugih obiteljskih sustava. Ko-roditeljstvo uključuje načine na koje parovi obavljaju poslove roditeljstva (npr. podjele rada u dječjoj skrbi...) i odstupanja u roditeljskim ulaganjima, kao i očita i neočita roditeljska ponašanja koja bi se mogla smatrati podržavajućim ili potkopavajućim oblicima ponašanja (McHale, Kuersten-Hogan i Lauretti, 2001 prema Farr i Patterson, 2013). Bez obzira na spolnu orijentaciju, dvije odrasle osobe koje su preuzele roditeljske uloge zajedno moraju upravljati mnogim zadacima vezanim uz uzgoj djece. Dakle, suradnja uključuje koordinaciju između dvije odrasle osobe za obavljanje takvih zadataka (McHale i Irace, 2011 prema Farr i Patterson, 2013). U svom istraživanju Farr i Patterson su imali uzorak od 104 obitelji (208 roditelja i 104 djece). Među obiteljima je bilo nekoliko demografskih razlika. Lezbijke majke imale su više kćeri, a gej očevi su imali više sinova. Manje je vjerojatno da su lezbijski i heteroseksualni parovi međurasni

za razliku od gej parova u uzorku. Istospolni parovi izvršili su više trans-rasnih posvojenja nego heteroseksualni parovi (Farr i Patterson, 2013).

3.4.1. Podjela roditeljskih poslova

„Tko što radi?“ mjerilo (Cowan i Cowan, 1990 prema Farr i Patterson, 2013) je osmišljeno kako bi se procijenila izvješća parova o podjeli kućanstava, odlučivanju u vezi djece, te je prikladan za upotrebu kod parova s malom djecom. U središtu je bila briga o djeci, uključujući poslove kao što su hranjenje, odijevanje, kupanje, odabir igračaka i posjet igralištima. Istospolni parovi imale su veću vjerojatnost da će prijaviti jednako dijeljenje skrbi o djeci, a heteroseksualni parovi imali veću vjerojatnost da će izvijestiti o odvojenju skrbi o djeci. Majke u heteroseksualnim parovima su bile manje zadovoljnije s podjelom roditeljskih poslova od očeva. Bez obzira na prirodu dogovora, većina roditelja izjavila je da su zadovoljni sa podjelom roditeljskih uloga. (Farr i Patterson,).

3.4.2. Ko-roditeljsko ponašanje

Budući da je igra važan kontekst razvoja u ranom djetinjstvu, obiteljska igra idealna je za promatranje međudjelovanja roditelj-dijete, ponašanja u suodnosu i funkcioniranja obitelji (Lindsey & Mize, 2001 prema Farr i Patterson, 2013). Shema za kodiranje ko-roditeljskih ponašanja (Cowan & Cowan, 1996 prema Farr i Patterson, 2013) dizajnirana je kako bi se procijenila povezanost tijekom svakodnevnih obiteljskih interakcija kod dvo-roditeljskih obitelji s malom djecom, a postoje dvije dimenzije: dimenzija podržavajućih oblika ponašanja (uživanje, suradnju, interaktivnost i toplinu) i dimenzija potkopavajućih oblika ponašanja (nezadovoljstvo, hladnoću, ljutnju i natjecanje). Istraživanje je pokazalo značajne razlike u rezultatima u funkcioniranju obzirom na tip obitelji. Lezbijski parovi pokazali su najviše podržavajućih oblika ponašanja, dok su gej parovi pokazali najmanje. Heteroseksualni parovi bili su između lezbijki i homoseksualnih parova u podržavajućim oblicima ponašanja. Što se tiče potkopavajućih oblika ponašanja, lezbijski su parovi imali najmanje, a heteroseksualni parovi najviše rezultate. Gej parovi bili su između lezbijki i heteroseksualnih parova u potkopavajućim oblicima ponašanja. Lezbijski parovi pokazali su najveći užitak u interakciji, najmanje

gej parovi, a heteroseksualni parovi bili su između dva druga tipa. Lezbijki su parovi bili najviše, a gej parovi najmanje topli, dok su heteroseksualni parovi bili osrednji (Farr i Patterson, 2013).

4. DJECA U ISTOSPOLNIM OBITELJIMA

„Unutar obitelji postoje jedinstvene veze među ljudima. Privrženost roditeljima, braći i sestrama redovito traje čitav život i služi kao model za stvaranje odnosa u širem svijetu – susjedstvu, školi, zajednici. Djeca u obitelji usvajaju jezik, različite vještine te socijalne i moralne vrijednosti kulture u kojoj žive.“ (Berk, 2008, str. 58).

Za tjelesno i psihičko zdravlje djece tijekom čitavog života od velike su važnosti emocionalno topli i podržavajući obiteljski odnosi (Park i Buriel, 1998 prema Berk, 2008). Istraživanja su pokazala da su djeca istospolnih roditelja iznimno slična djeci heteroseksualnih roditelja (Golombok, Spencer i Rutter, 1983; Green, 1978; Kirkpatrick, Smith i Roy, 1981; Patterson, 1992 prema Beal, 1994). Ako su roditelji važni modeli ponašanja, zašto su djeca istospolnih roditelja toliko van utjecaja? Green (1978) zaključio je da između medija, utjecaja vršnjaka i ostalih članova obitelji postoje mnogi modeli uloga i da djeca imaju tendenciju slijediti konvencionalne modele ponašanja (Beal, 1994). Također, bilo da su rođena ili posvojena ili začeta donorskom inseminacijom, djeca istospolnih roditelja ne razlikuju se od djece heteroseksualnih roditelja u psihičkom zdravlju, vršnjačkim odnosima ili rodnom identitetu (Allen i Burrell, 1996; Flaks, Fischer, Masterpasqua i Jospeh, 1995; Golombok i Tasker, 1996 prema Berk, 2015).

Opći konsenzus je da odrastanje u istospolnim obiteljima predstavlja razne prednosti za djecu. Teorija obiteljskih sustava sugerira da razvoj djeteta ne može biti potpuno razumljiv bez razmatranja mreže odnosa koji na nj utječu (Feinberg, 2003 prema Farr i Patterson, 2013). No s kime uspoređivati djecu istospolnih roditelja da bi se došlo do željenih rezultata istraživanja? Upotreba obitelji heteroseksualnih bračnih parova kao usporedne obiteljske strukture tipična je za proučavanje dobrobiti djece u obiteljima samohranih roditelja, obitelji roditelja koji su se preudali i obitelji koje žive u izvanbračnim zajednicama. S druge strane, s iznimkom djece rođenih procesom donorske inseminacije ili posvajanja pri rođenju, većina djece istospolnih roditelja doživjela je obiteljske prijelaze ne razlikujući se od djece razvedenih ili preudanih

roditelja. Rješenje bi bilo da kad god je to moguće, studije trebaju uključivati usporedbe sa više različitih obiteljskih struktura. Složenost tih raznolikih obiteljskih aranžmana predstavlja dinamičnu prirodu obiteljskog života. Prisutnost ili odsutnost učinaka, kao i njihova važnost, vjerojatno će ovisiti o vremenu izloženosti istospolnom roditeljstvu u životu djeteta (od rođenja, od ranog ili srednjeg djetinjstva ili od adolescencije), udio djetinjstva provedeno s istospolnim roditeljima, i stabilnosti procesa roditeljstva (Eggbeen, 2012). Na primjer, Farr i Patterson (2012) u istraživanju nisu našli značajnu povezanost između prilagodbe djece i načina na koji parovi dijele poslove za skrb o djeci. No, kao što su i očekivali, podržavajući oblici ponašanja, poput onih koje su karakterizirali veće zadovoljstvo i angažman između roditelja, povezani su s pozitivnim ponašanjem djeteta. Potkapavajući oblici ponašanja, posebice konkurentno ponašanje između roditelja, povezani su s problemima u ponašanju djeteta. Rezultati studije sugeriraju da je roditeljska seksualna orijentacija više povezana s kvalitativnim razlikama u obiteljskim iskustvima nego s različitostima razvojnih ishoda za djecu (Farr i Patterson, 2013). Golombok i sur. (2014) su prikazali roditeljstvo u istospolnim očinskim obiteljima u usporedbi s istospolnim majčinskim obiteljima i obiteljima heteroseksualnih roditelja, te zaključili da gej očevi pokazuju visoku razinu topline, veću količinu interakcije i nižu razinu odgojne agresije koja je procijenjena intervjuom, kao i veće stupnjeve odgovornosti prema izravnom promatranju od heteroseksualnih roditelja, iako su djeca posvojena od strane gej očeva posvojena u starijoj dobi i kraće vrijeme su bila smještena u posvojiteljskoj obitelji, obje karakteristike povezane su s većim problemima prilagodbe djece u posvojiteljskim obiteljima (Dozier i Rutter, 2008; Palacios i Brodzinsky, 2010 prema Golombok i sur., 2014). Razlike koje su identificirane u ovoj studiji odražavale su pozitivnije roditeljstvo i prilagodbu djece kod istospolnih očinskih obitelji pokazujući da se gej očevi dobro suočavaju s izazovima djece nepovoljnih obiteljskih okolnosti. Sve to potvrđuje sve veći broj dokaza da su obiteljski procesi utjecajni u prilagodbi djece nego obiteljska struktura (Biblarz i Stacey, 2010; Golombok, 2000, 2013; Lansford i sur., 2001; Patterson, 2006, 2009 prema Golombok i sur., 2014). U istraživanju usporedbe dječje prilagodbe u istospolnim očinskim i majčinskim obiteljima Golombok i sur. (2017) su prikazali da djeca u istospolnim očinskim obiteljima pokazuju znatno niže razine internaliziranja problema

od djece u istospolnim majčinskim obiteljima, no nije bilo nikakvih razlika između djece istospolnih očinskih i majčinskih obitelji u smislu percipirane društvene stigmatizacije, kvalitete roditeljstva, interakcije roditelj-dijete ili dječjih eksternalizacijskih problema. Studija je također utvrdila da djeca gej očeva i lezbijskih majki pokazuju visoku razinu psihološke prilagodbe i imaju pozitivne odnose s roditeljima, te da socijalni i obiteljski procesi više utječu na prilagodbu djece nego strukturalne varijable, kao što su rod i spolna orijentacija roditelja (Golombok i sur., 2017).

4.1. Razvoj djece u istospolnim obiteljima

Ima li roditeljska seksualna orijentacija utjecaj na razvoj djece? Neki autori sugeriraju da roditeljska seksualna orijentacija može imati važan utjecaj na djetetov razvoj tijekom djetinjstva i adolescencije. Drugi tvrde da su kvaliteta obiteljskih odnosa i interakcija roditelja s djetetom vjerojatno važniji utjecaji od roditeljske seksualne orijentacije. Sve veći broj studija nastojao je procijeniti ta očekivanja istražujući veze između roditeljske seksualne orijentacije s jedne strane i razvoja djece s druge strane (Wainright, Russell i Patterson, 2004).

„Konzensus socijalnih znanosti je i uvjerljiv i jasan: djeca odgajana od strane istospolnih roditelja prolaze baš kao i kada su odgajana od strane heteroseksualnih roditelja. Ovaj konsenzus vrijedi za širok raspon pokazatelja razvojnih ishoda djeteta, a podržavaju ga brojna nacionalno reprezentativna istraživanja.“ (Marks, 2012 prema Gates, 2015, str: 73).

Istraživanja razvoja djece istospolnih roditelja procjenjivala su širok raspon karakteristika osobnog razvoja te nisu otkrili velike razlike među djecom lezbijskih majki u odnosu na heteroseksualne majke te su pokazala da zabrinutost oko poteškoća na području osobnog razvoja među djecom lezbijskih majki nije opravdana i nisu otkrile velike razlike među djecom lezbijskih majki u odnosu na heteroseksualne majke (Patterson, 1995). Također, prečesto se istraživanja posvojiteljskog obiteljskog života i funkcioniranja usvojitelja usmjeravaju na nedostatke, probleme i patologiju, a ne na snage, resurse i otpornost. To se osobito odnosi na posvojiteljske istospolne obitelji.

Važno je istaknuti da je usvajanje najčešće znatno poboljšana situacija za djecu. Jasno je da se posvojena djeca suočavaju s mnogim izazovima obzirom na obiteljsku situaciju; možda su propustili rana iskustva koja bi pridonijela njihovom zdravom i sretnom odrastanju. Izazov duboke zabrinutosti jest privrženost djeteta posvojiteljskoj obitelji, no u stabilnom okruženju pojačani doživljaji emocionalnih odnosa postat će uspostavljeni i prilično stabilni nakon što se djeca presele iz oštećene okoline u obiteljsko okruženje (Bowlby, 1969, 1980; Weinfield, Whaley i Egeland, 2004 prema Ryan, 2008).

4.1.1. Psihosocijalni razvoj djece u istospolnim obiteljima

Studije koje procjenjuju potencijalne razlike između djece istospolnih i heteroseksualnih roditelja ponekad uključuju procjene društvenih odnosa djece. Najčešći fokus pozornosti bio je na vršnjačkim odnosima, no prikupljene su i neke informacije o odnosima djece s odraslima. U istraživanjima vršnjačkih odnosa među djecom lezbijskih majki (Golombok, Spencer i Rutter, 1983; Green 1978; Green, Mandel, Hotvedt, Gray i Smith, 1986 prema Patterson 2006) izvještaji od strane roditelja i djece sugeriraju normalni razvoj vršnjačkih odnosa. Većina djece školske dobi izvještavala je o istospolnim prijateljima i pretežno istospolnim vršnjačkim skupinama (Golombok i sur., 1983, Green, 1978 prema Patterson, 1995). Studije odnosa s odraslim osobama djece lezbijskih majki i gej očeva također su imale opću pozitivnu sliku (Golombok i sur., 1983; Harris i Turner, 1985/86; Kirkpatrick, Smith i Roy, 1981 prema Patterson, 1995). Na primjer, Golombok i sur. (1983) otkrili su da su djeca rastavljenih lezbijki imala veću vjerojatnost da imaju nedavni kontakt s očevima nego djeca razvedenih heteroseksualnih majki. Studija Kirkpatrick i sur. (1981) nije pronašla nikakve razlike u tom pogledu. Harris i Turner (1985/86) proučavali su potomke gej očeva kao i lezbijskih majki; odnosi roditelja i djeteta opisani su u pozitivnim terminima od strane roditelja u njihovom uzorku. Značajna razlika između istospolnih i heteroseksualnih roditelja bila je to što su heteroseksualni roditelji izjavili da posjete njihove djece s drugim roditeljem predstavljaju probleme za njih (Patterson, 2008).

Važnost utjecaja društvenih stavova prema homoseksualnosti i istospolnim obiteljima imaju na djecu koja odrastaju u istim vidljivi su iz istraživanja iz zemalja koje se smatraju liberalnijim u svojim stavovima prema homoseksualnosti (npr. Ujedinjeno

Kraljevstvo, Nizozemska, Belgija i Kanada) od kojih većina trenutno omogućuje istospolni brak ili civilno partnerstvo (Hočevar, 2014). Na primjer, homofobni stavovi doživljeni od strane djece istospolnih roditelja od vršnjaka, učitelja ili susjeda je nešto od čega ih istospolni roditelji ne mogu uvijek zaštititi. I oni sami također se mogu suočiti s homofobnim stavovima susjeda, roditelja vršnjaka njihove djece ili drugih odraslih kao što su odgajatelji i/ili učitelji. Neke studije pokazuju da takva iskustva nisu značajan prediktor dobrobiti djece (Patterson, 2006; van Gelderen, Boss, Gartell, Hermanns i Perrin, 2012 prema Eggbeen, 2012).

Rezultati brojnih studija upućuju na to da je razvoj djeteta sličan u mnogim aspektima, bez obzira na to da li su odgajani od strane istospolnih ili heteroseksualnih roditelja. Međutim, malo se istraživanja provodi na adolescentima istospolnih roditelja. U svom su istraživanju Wainright i sur. (2004) prikazali kako psihosocijalna i školska prilagodba adolescenata se nisu razlikovale ovisno o tipu obitelji ili rodu adolescenta, to jest, adolescenti s istospolnim roditeljima nisu se značajno razlikovali od odgovarajuće skupine adolescenata koji su odgajani od strane heteroseksualnih roditelja. Bez obzira na tip obitelji, adolescenti su imali veću vjerojatnost da pokazuju povoljnu psihosocijalnu prilagodbu kad su odnos s roditeljima doživljavali emocionalno podržavajući i kada su roditelji opisali odnose s njima bliskima. Bez obzira na tip obitelji, djeca roditelja koji su prijavili više zadovoljavajuće odnose roditelja i adolescenata, su izvijestila o znatno manje nevolja i veće osjećaje povezanosti u školi. Dakle, kao što se očekivalo, prilagodba adolescenata nije bila povezana s tipom obitelji, već snažno povezana s kvalitetom odnosa adolescenata s roditeljima, stoga su rezultati studije u skladu s teorijama koje naglašavaju važnost zadovoljavajućih odnosa adolescenata s roditeljima (Wainright i sur., 2004).

Istraživanje Wainright i Patterson (2006) o delikventnim oblicima ponašanjima adolescenata u istospolnim majčinskim obiteljima je prikazalo kako se adolescenti lezbijskih majki nisu značajno razlikovali od odgovarajuće skupine adolescenata heteroseksualnih roditelja. Bez obzira na tip obitelji, adolescenti su manje prijavljivali rizično ponašanje kada su roditelji opisali bliske odnose s njima. Obiteljski tip nije bila povezana s rizičnim ponašanjem adolescenata, ali kvaliteta odnosa adolescenata s

roditeljima bila jest. Bez obzira jesu li odgajani od strane istospolnih ili heteroseksualnih roditelja, adolescenti čiji su roditelji izvijestili da imaju bliske odnose su imali manje problema s rizičnim ponašanjem. Rezultati studije konzistentni su s teorijama koje naglašavaju važnost zadovoljavajućih odnosa adolescenata s roditeljima i sugeriraju da roditeljska seksualna orijentacija nije glavni čimbenik u oblikovanju adolescentnog razvoja ili ponašanja (Wainraight i Patterson, 2006).

4.1.2. Rodni razvoj djece u istospolnim obiteljima

Rodne sheme (organizirano znanje i uvjerenja o rodu u širem socijalnom okruženju) igraju važnu ulogu u razvoju roda i djeca imaju aktivnu ulogu u stjecanju tih rodni shema (Martin, 2000 prema Bos i Sandfort, 2010). Djeca integriraju informacije o svom rodu iz šireg društvenog okruženja, osobito svojih vršnjaka, i aktivno konstruiraju za sebe, na temelju tih informacija, što znači biti dječak ili djevojčica (Maccoby 1998; Martin i sur., 2004 prema Bos i sur., 2010). Npr. televizija se može koristiti za promjenu stereotipa rodni uloga djece. U jednoj studiji petogodišnjaci i šestogodišnjaci kojima je prikazan animirani film u kojem likovi igraju netradicionalne uloge (npr. djevojčice pomogle dječacima da izgrade kućicu) pokazivali su manje konvencionalno rodno tipizirano ponašanje (David, Yasuna i Tower, 1979 prema Hetherington, Parke, Gauvain i Locke, 2006). Što se tiče razvoja dječjeg roda, konsenzus da rodno tipizirano ponašanje uzrokuje međusobna povezanost bioloških, psiholoških i socijalni mehanizama (Hines, 2010 prema Golombok i sur., 2014), s roditeljima koji igraju manju i eventualno beznačajnu ulogu (Golombok i Tasker, 1996 prema Golombok i sur., 2014). Ipak, sugerira se da rodni razvoj djece u istospolnim očinskim obiteljima može biti različit od djeteta u istospolnim majčinskim ili heteroseksualnim obiteljima zbog prisutnosti dva muška roditelja i odsutnosti ženskih roditelja. Goldberg, Kashy i Smith (2012) pretpostavljaju da djeca u istospolnim očinskim obiteljima mogu pokazivati manje rodno tipizirano ponašanje od djece s heteroseksualnim roditeljima koje proizlaze iz manje rodno tipičnog obiteljskog okruženja, a djevojčice u istospolnim očinskim obiteljima mogu pokazivati manje rodno tipizirano ponašanje nego djevojčice u istospolnim majčinskim obiteljima zbog nepostojanja ženskog roditelja (Golombok i sur., 2014).

Zabrinutost da bi se rodno razvijanje moglo poremetiti odrastanjem u istospolnoj majčinskoj obitelji predstavljeno je kao glavni argument protiv istospolnih majčinskih obitelji (Clarke, 2002 prema Bos i sur., 2010). Dostupne studije mogu se kritizirati zbog ograničene operacionalizacije roda samo proučavanjem dječjih muževnih i ženstvenih osobnosti ili težnji za tradicionalno muškim i ženskim zanimanjima (Stacey i Biblarz 2001 prema Bos i sur., 2010), dok postoje druge važne dimenzije rodnog identiteta. Autori koji su proučavali rodni identitet (jedan aspekt rodnog razvoja) djece u istospolnim majčinskim obiteljima procijenili su osobine ličnosti djece ili profesionalne težnje ili preferencije u aktivnostima, dok su MacCallum i Golombok (2004) otkrili da su dječaci odrasli u istospolnim majčinskim obiteljima ili u obiteljima samohranih majki pokazali više ženstvenih osobina ličnosti od dječaka u dvo-roditeljskim heteroseksualnim obiteljima (Bos i sur., 2010).

Rezultati istraživanja Bos i sur. (2010) pokazuju da djeca u istospolnim majčinskim obiteljima osjećaju manji roditeljski pritisak u skladu s rodnim stereotipima, manje su vjerojatno da će doživjeti vlastiti rod kao nadređeni i manje su sigurna što se tiče ulazanja u buduće heteroseksualne romantične odnose za razliku od djece u dvo-roditeljskim heteroseksualnim obiteljima. Moguće je da se zbog niže razine pritiska koje su doživjeli od roditelja da se prilagode rodnim stereotipima, djeca u istospolnim majčinskim obiteljima izražavaju manje rodnog šovinizma za razliku od vršnjaka istog roda odgajanih od strane heteroseksualnih roditelja. Bez obzira je li dijete odgajano u istospolnoj majčinskoj obitelji ili dvo-roditeljskoj heteroseksualnoj obitelji, rodna tipičnost i rodno zadovoljstvo bili su značajni prediktori psihosocijalne prilagodbe. Kao i kod drugih studija, nisu pronađene povezanosti između tipa obitelji i psihosocijalne prilagodbe djece (Bos i sur., 2010). U istraživanjima djece u rasponu od 5 do 14 godina, rezultati su pokazali normalni razvoj rodnog identiteta među djecom lezbijskih majki (Green, 1978; Green, Mandel, Hotvedt, Gray i Smith, 1986; Kirkpatrick, Smith i Roy, 1981 prema Patterson, 1995). Sva djeca u istraživanju Golombok i sur. (1983) izvijestili su da su zadovoljni svojim rodom i da nisu htjeli biti član suprotnog spola. Brojne su studije ispitivale ponašanje definirano rodnim ulogama djece u istospolnim majčinskim obiteljima (Golombok i sur., 1983; Gottman, 1990; Green, 1978; Hoeffler, 1981; Kirkpatrick i sur., 1981; Patterson, 1994a prema Patterson, 1995). Ove su studije

pokazale da takvo ponašanje među djecom lezbijskih majki spadalo je u tipične granice za konvencionalne seksualne uloge. Na primjer, Kirkpatrick i sur. (1981) nisu pronašli nikakve razlike među djecom lezbijskih i heteroseksualnih majki u preferencijama igara, aktivnostima, interesima ili profesionalnim izborima (Patterson, 1995).

4.1.3. Spolni razvoj djece u istospolnim obiteljima

Opća je zabrinutost da će razvoj djeteta istospolnih roditelja imati utjecaj na razvoj dječjeg seksualnog identiteta jer će djeca odgajanih od strane gej očeva ili lezbijskih majki pokazati smetnje u rodnom identitetu i / ili rodno tipiziranom ponašanju (Falk, 1989; Hitchens i Kirkpatrick, 1985; Kleber, Howell, i Tibbits-Kleber, 1986 prema Patterson, 1995). Također je predloženo da će djeca odrasla u istospolnim obiteljima i sama postati homoseksualne orijentacije (Falk, 1989; Kleber i sur., 1986 prema Patterson, 1995). Broj istraživača je proučavao seksualnu orijentaciju djece istospolnih roditelja (Bailey, Bobrow, Wolfe i Mikach, 1995; Bozett, 1980, 1982, 1987, 1989; Gottman, 1990; Golombok i sur., 1983; Green, 1978; Huggins, 1989; Miller, 1979; Paul, 1986; Rees, 1979 prema Patterson, 1995). U svim je istraživanjima većina djece gej očeva i lezbijskih majki opisala sebe kao heteroseksualne orijentacije. Zajedno, podaci ne ukazuju na povišene stope homoseksualnosti među djecom istospolnih roditelja. Na primjer, Huggins (1989) intervjuirao je 36 tinejdžera, od kojih su polovica potomci lezbijskih majki i polovica heteroseksualnih majki. Nijedno dijete lezbijskih majki nije se identificiralo kao lezbijka ili gej, već jedno dijete heteroseksualne majke; no ta razlika nije bila statistički značajna. U nedavnoj studiji, Bailey i sur. (1995) proučavali su odrasle sinove gej očeva i utvrdili da je više od 90% sinova heteroseksualne orijentacije. Budući da se heteroseksualni i neheteroseksualni sinovi nisu razlikovali u količini vremena u kojem su boravili sa svojim očevima, učinci izloženosti seksualnoj orijentaciji očeva na seksualnu orijentaciju sinova moraju biti vrlo mali ili nepostojeći (Patterson, 1995).

Seksualna orijentacija djece lezbijskih majki procijenjena je u ranijim istraživanjima. Mlade odrasle osobe koje je rodila lezbijska majka (ali su se rodile u kontekstu heteroseksualne veze majke prije nego što se ona identificirala kao lezbijka) se nisu više identificirale kao lezbijka, gej ili biseksualna (većina ih se identificirala kao

heteroseksualna) u usporedbi s onima odraslih u heteroseksualnim obiteljima (Tasker i Golombok 1997 prema Bos i sur., 2010). Međutim, mladež rođena od strane lezbijskih majki su češće od onih koje su rodili heteroseksualni roditelji razmišljali o mogućnosti ulaska u istospolne odnose kao moguću alternativu (Golombok i Tasker 1996; Tasker i Golombok 1997 prema Bos i sur., 2010).

5. RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE DJECE ISTOSPOLNIH RODITELJA

U posljednjih 20 godina područje obrazovanja u ranom djetinjstvu sve više naglašava obrazovanje bez predrasuda, tako da obrazovno iskustvo djecu priprema za život u raznolikom, multikulturalnom svijetu (Derman-Sparks & Edwards, 2010 prema Beren, 2013). Obiteljska raznolikost, međutim, više nije iznimka; ono je norma. Obitelji se razlikuju po kulturi, etničkoj pripadnosti, vjeri i seksualnoj orijentaciji.

Kada se obitelji koje se razlikuju od tradicionalne obiteljske norme osjećaju uključene i prihvaćene u odgojnim skupinama ranog djetinjstva, djeca se upoznaju s bogatstvom raznolikosti (Derman-Sparks i Edwards, 2010 prema Beren, 2013). Vodiči za bez-predrasudne odgojne programe potiču odgojitelje da raspravljaju i upoznaju djecu što je ranije moguće s raznolikošću, uključujući i obiteljsku raznolikost, kao jedan od načina za sprječavanje predrasuda, ali mnogi odgajatelji osjećaju nelagodu u prihvaćanju istospolnih obitelji (Souto-Manning i Hermann-Wilmarth, 2008 prema Beren, 2013), te nelagodu u uvođenju teme u vrtiću zbog vjerskih, moralnih i/ili kulturnih uvjerenja o istospolnim odnosima (Duke & McCarthy, 2009 prema Beren, 2013). Neki su izvijestili da je rano djetinjstvo prerano doba za ovu temu ili da je to odgovornost obitelji, a ne vrtića. Drugi se boje odmazde od drugih roditelja, nadzornika ili školskog okruga (Souto-Manning & Hermann-Wilmarth, 2008 prema Beren, 2013). Neki su zagovarali da se ovo pitanje uključi, tvrdeći kako izbjegavanje teme djeluje marginalizirajući, te perpetuira homofobiju (Lesser, Burt, & Gelnaw, 2005 prema Beren, 2013). Ova percipirana nerelevantnost seksualnosti ili prava homoseksualnih individua u životu djece, je ojačana u kombinaciji s teorijama razvoja djeteta i pedagogijom usmjerenom na djecu koja prevladavaju u odgoju i obrazovanju ranog djetinjstva. Teorije razvoja djeteta poput onih koje je razvio Piaget podupiru prakticiranje i razumijevanje „djeteta“ i „djetinjstva“ odgajatelja u ranoj dječjoj dobi. Takve su teorije održale pogled na „univerzalno dijete“ u kojemu se svako dijete od rođenja promatra kako napreduje kroz biološki predodređeni niz linearnih kognitivnih zbivanja koji koreliraju s kronološkom

dobi. Na kraju ovog procesa, djeca dolaze do odredišta „odrasle dobi“, što je identificirano sposobnošću uključivanja u apstraktno i hipotetsko razmišljanje. Međutim, takva razvojna shvaćanja djetinjstva posljednjih godina osporavaju teorije koje naglašavaju sociokulturnu izgradnju djetinjstva i raznolikost diljem djece (Robinson, 2002).

Aktivističke grupe za prava istospolnih roditelja i njihove djece tvrde da bi prikladne knjige trebale biti prisutne u učionici, o homoseksualnim povijesnim osobama treba raspravljati, a plakati na zidu trebaju prikazivati istospolne roditelje uz heteroseksualne roditelje (Burt, Gelnow i Lesser, 2010 prema Beren, 2013). Mnoge druge skupine, uključujući i roditeljske skupine, izrazile su da je izravni aktivizam neprikladan (King, 2003; Landan, 2009; Rosenblum, 2011 prema Beren, 2013), te su ukazale da nenametljivo prihvaćanje i školska klima koja ne tolerira ponižavajuće homofobne komentare predstavljaju udobnije opcije. O ovoj se temi također rijetko govori na programima usavršavanja odgajatelja, tečajevima za stručno usavršavanje ili vodičima za odgojne planove i programe (Duke i McCarthy, 2009; Souto-Manning i Hermann-Wilmarth, 2008 prema Beren, 2013). Čini se da je seksualnost problem o kojem odrasle osobe imaju poteškoća pri razgovoru i vrlo jake vjerske stavove o ispravnosti/pogrešnosti.

Čini se također da nedostaje znanja u odnosu na dječji razvoj, a time i ispitivanje prikladnosti, te postoji koncept zadržavanja dječje „nevinosti“ (Robinson, 2002). No kako se ta djeca upisuju u odgojno obrazovne vrtičke programe, tako bi, idealno odgajatelji trebali formirati partnerstva sa roditeljima jer djeca napreduju kada roditelji i odgojne ustanove rade zajedno (Lilly & Green, 2004 prema Beren, 2013). Iako su odgajatelji priznali važnost izgradnje partnerstva s roditeljima, izvijestili su kako se ne osjećaju pripremljeno za uključivanje istospolnih obitelji, budući da to nije bilo obrađeno u njihovim programima obrazovanja (Souto-Manning i Hermann-Wilmarth, 2008; Turner-Vorbeck i Marsh, 2008 prema Beren, 2013). Potrebe djece zahtijevaju komunikaciju, koordinaciju i povjerenje između obitelji i odgajatelja (Allen, 2007 prema Beren, 2013).

6. ZAKLJUČAK

Još poprilično skorašnji fenomen u društvenoj znanosti, odrastanje djece u istospolnim obiteljima predstavlja mnogo mogućnosti za buduća znanstvena istraživanja. Iz priloženog, mnogobrojna istraživanja i rezultati istih su u konsenzusu da je djeci u istospolnim obiteljima pruženo sve potrebno za povoljan psihosocijalni razvoj, kao i u tradicionalnim dvo-roditeljskim heteroseksualnim obiteljima, ako ne i više. Odgoj djece u kontekstu takve obiteljske strukture predstavlja odgoj prema tolerantnijoj budućnosti. Borbom za jednakost i ljudska prava u zadnjih pedeset godina društveni položaj osoba homoseksualne orijentacije postaje sve povoljniji, pokazuje se napredak, pa tako i u životima djece istospolnih roditelja. Tradicionalna nuklearna obitelj gubi reputaciju kao jedini pravi izbor za povoljan odgoj i odrastanje djece. Istospolne očinske i majčinske obitelji predstavljaju jednako dobru alternativu za (posvojenu) djecu, pogotovo u usporedbi s heteroseksualnim obiteljima. No, u socijalnom kontekstu borba za prava i unaprjeđenje životnih okolnosti osoba homoseksualne orijentacije, istospolnih roditelja i njihove djece se nastavlja.

LITERATURA

1. Beal, C. R. (1994). *Boys and girls: the development of gender roles*. New York: McGraw-Hill.
2. Beren, M. (2013). Gay and Lesbian Families in the Early Childhood Classroom: Evaluation of an Online Professional Development Course. *LEARNing Landscapes*, 7(1), 61-79.
3. Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Zagreb: Naklada Slap
4. Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Zagreb: Naklada Slap.
5. Bos, H., Sandfort, T. G. M. (2010). Children's Gender Identity in Lesbian and Heterosexual Two-Parent Families. *Sex Roles*, 62(1-2), 114-126.
6. Eggebeen, D. J. (2012). What can we learn from studies of children raised by gay or lesbian parents?. *Social Science Research*, 41(4), 775-778.
7. Farr, R. H., Patterson, C. J. (2013). Coparenting Among Lesbian, Gay, and Heterosexual Couples: Associations With Adopted Children's Outcomes. *Child Development*, 84(4), 1226-1240.
8. Gates, G. J. (2015). Marriage and Family: LGBT Individuals and Same-Sex Couples. *Future of Children*, 25(2), 67-87.
9. Golombok, S., Perry, B., Burston, A., Murray, C., Mooney-Somers, J. Stevens, M., Golding, J. (2003). Children With Lesbian Parents: A Community Study. *Developmental Psychology*, 39(1), 20-33.
10. Golombok, S., Mellish, L., Jennings, S., Casey, P., Tasker, F., Lamb, M. E. (2014). Adoptive Gay Father Families: Parent-Child Relationships and Children's Psychological Adjustment. *Child Development*, 85(2), 456-468.
11. Golombok, S., Blake, L., Slutsky, J., Raffanallo, E., Roman, G. D., Erhardt, A. (2017). Parenting and the Adjustment of Children Born to Gay Fathers Through Surrogacy. *Child Development*, 89(4), 1223-1233.
12. Griffiths, N., Pooley, J. (2011). Resilience in Families with Same-Sex Parents. *The Australian Community Psychologist*, 23(2), 50-67.
13. Hetherington, E. M., Parke, R. D., Gauvain, M., Locke, V. O. (2006). *Child Psychology: A Contemporary Viewpoint*. New York: McGraw-Hill.

14. Hočevár, A. (2014). Children in Rainbow Families. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(1), 85-104.
15. Kukhianidze, K. (2013). Adoption by Same-Sex Couples. *European Scientific Journal*, 9(10), 72-78.
16. Lassiter, P. S., Gutierrez, D., Dew, B. J., Abrams, L. P. (2017). Gay and and Lesbian Parents: An Exploration of Wellness, Sexual Orientation Identity, and Level of Outness. *The Family Journal*, 25(4), 327-335.
17. Patterson, C. J. (2001). Families of the Lesbian Baby Boom: Maternal Mental Health and Child Adjustment. *Journal of Gay & Lesbian Psychotherapy*, 4(3-4), 91-107.
18. Patterson, C. J. (1995). *Lesbian and Gay Parenting*. Washington: American Psychological Association.
19. Robinson, K. H. (2002) Making the Invisible Visible: Gay and Lesbian Issues in Early Childhood Education. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 3(3), 415-434.
20. Rosenfeld, M. J. (2010). Nontraditional Families and Childhood Progress through School. *Demography*, 47(3), 755-775.
21. Ryan, S. (2008). Parent-child interaction styles between gay and lesbian parents and their adopted children. *Journal of GLBT Family Studies*, 3(2-3), 105-132.
22. Wainright, J. L., Russell, S. T., Patterson, C. J. (2004). Psychosocial adjustment, school outcomes, and romantic relationships of adolescents with same-sex parents. *Child development*, 75(6), 1886-1898.
23. Wainright, J. L., Patterson, C. J. (2006). Delinquency, victimization, and substance use among adolescents with female same-sex parents. *Journal of Family Psychology*, 20(3), 526-530.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

kojom ja, Antonio Prenkolnikaj, JMBAG: 0018128831 student Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, kao autor završnog rada s naslovom: Odrastanje djece u istospolnim obiteljima; izjavljujem da sam završni rad izradio samostalno pod mentorstvom dr.sc. Adrijane Višnjić Jevtić.